

Retaule d'alabastre de Sant Jaume de Campdorà**Text: PAU BAGUÉ JORDÀ**

Autor desconegut

S. XVI

Alabastre policromat

180 x 160 cm

Museu d'Art de Girona. Núm. reg. MDG2968

Fons Bisbat de Girona

El retaule de Sant Jaume de Campdorà, d'autoria anònima, és una obra datada del segle XVI realitzada íntegrament en alabastre policromat. Va arribar l'any 1994 al Museu d'Art de Girona a partir d'una intervenció d'urgència quan la capçalera presidida pel bust del pantocràtor es va despendre i va quedar esclafada entre l'altar i el paviment, fet que va deixar seriosament malmesa l'arquitectura de la cimera i del carrer central. La diagnosi va constatar la presència d'humitat dins la capella lateral que aixoplugava el retaule, motiu pel qual el guix i el ciment que adherien l'obra a la paret van acabar cedint. Avui dia, el retaule no es troba íntegrament exposat sinó que part del conjunt —el més deteriorat— es conserva als magatzems del museu.

Tot i que el retaule en si és de dimensions moderades, impressiona per la seva sobrietat i fermesa. L'ús d'un material noble com l'alabastre per a l'elaboració d'un retaule no és un fet gaire comú a la Catalunya d'època moderna. Majoritàriament, els retaules del nostre territori es realitzaven en fusta d'alba, l'àlber blanc que creix en zones de ribera baixa. Aquest material, a banda de ser abundant arreu del país, era de bon treballar i esdevenia un recurs molt més econòmic a l'hora de realitzar un retaule que no pas els materials nobles com el marbre, el jaspi o l'alabastre. El fet que aquest retaule estigui fet en alabastre ja ens indica una voluntat específica d'exaltar l'obra i dotar-la de dignitat. Artísticament, però, les figures són més aviat tosques, amb un cànon curt i poc esvelt, potser executades per una mà que encara no era prou destra. Pel que fa pròpiament a la pintura, podem observar-hi la capa pictòrica original on abunden els blaus, verds i vermells —amb alguna presència de daurat— tot i que abans de la restauració el retaule ja havia estat completament repintat.

En l'apartat descriptiu, l'obra està presidida pel bust del pantocràtor subjectant el *globus cruciger* mentre beneeix amb la mà dreta. A baix, al carrer central, es conserva la petxina inserida en un arc de mig punt que coronava la imatge d'advocació del retaule, tota feta d'una sola peça d'alabastre i decorada amb les figures de dos *putti* als extrems superiors. Als carrers laterals hi trobem un total de quatre relleus, ben conservats, de dimensions moderades: la flagel·lació de Crist a la columna, l'eccehomo, la caiguda de Crist i, en darrer terme, Santa Anna amb la Verge i el nen Jesús. Finalment la predel·la, també ben conservada, està formada per set relleus rectangulars i més petits on se'ns presenten set figures situades sota un arc de mig punt, exceptuant la figura central de Crist. Representen, d'esquerra a dreta, Sant Jaume pelegrí, l'Àngel de l'Anunciació, Sant Jeroni penitent, Crist ressuscitat, la Verge de l'Anunciació, Sant Sebastià màrtir i Sant Roc acompanyat pel seu gos.

Si comparem l'obra exposada al Museu d'Art amb una fotografia anterior a l'accident podem endevinar quin era l'estat del retaule quan es trobava *in situ*. D'entrada, uns cortinatges de forma trapezoidal descendien del bust del pantocràtor, acabats amb volutes, els quals emmarcaven un relleu amb l'escena del calvari on apareixien Sant Joan sostenint la Mare de Déu i Maria Magdalena abraçada als peus de Crist. Aquesta capçalera era sostinguda per una motllura amb un cap de serafí de la boca del qual sortien dues tiges acabades en fullam als extrems. La cornisa que resseguia aquesta decoració era sostinguda per dues columnes estriades situades a banda i banda de la fornícula central, les quals conservem fragmentades als magatzems del museu. Al seu torn, les figures de la predel·la estaven separades entre si per un doble balustre mentre que algunes de les figures mantenien una disposició diferent de la que veiem actualment.

Retaule de Sant Jaume de Campdorà, 1986. Ajuntament de Girona. CRDI (Fons Diari de Girona – Joan Segur)

La dificultat per establir la correcta disposició de les figures de la predel·la, l'absència d'una imatge a la fornícula central del retaule i la discordança narrativa de les escenes plasmades als carrers laterals —l'escena de Santa Anna no concorda amb els altres episodis de la Passió representats— fan que ens costi endevinar l'advocació del retaule. No només això, sinó que les discordances narratives fan pensar que, molt probablement, aquest retaule estava format per un major nombre de relleus i escenes que clourien el programa iconogràfic i li donarien un significat. En aquest sentit, existeix la possibilitat que les peces ubicades a l'església de Sant Jaume de Campdorà ja no estiguessin situades de la manera com es va pensar originàriament. Això sumat al fet que el retaule estava adherit —amb poca gràcia i precisió— al mur de la capella i que algunes motllures i ornamentacions eren acabades en guix fa pensar que es tractaria d'un retaule reaprofitat. Sembla ser, doncs, que aquest retaule va pertànyer a una altra església i, pels motius que sigui, es va col·locar a Sant Jaume de Campdorà. Una explicació que justificaria aquesta falta d'escenes podria ser el trasllat del retaule d'una església a l'altra, amb una possible pèrdua de peces en el procés. Una segona explicació, més raonable, la podríem trobar en el reaprofitament, per part de l'església de Campdorà, d'un retaule ja malmès o conservat parcialment per una altra església. Ambdós plantejaments ens indueixen a preguntar quina església podria haver estat la propietària original d'aquest retaule i, en aquest punt, cal indicar que Sant Jaume de Campdorà fou capella sufragània de Santa Eulàlia Sacosta fins a l'any 1808-1809, moment en què aquesta última es va veure greument

Fragment del retaule de Sant Jaume de Campdorà. Museu d'Art de Girona. Núm. reg. 2968. Fons Bisbat de Girona.

damnificada per la Guerra del Francès i transferí la parroquialitat a Campdorà.

Podem pensar, doncs, que el retaule havia estat propietat de Santa Eulàlia Sacosta i, després de la destrucció parcial durant la guerra, es va reaprofitar fragmentàriament a Campdorà. La documentació revisada, però, no aporta llum a la incògnita. Les visites pastorals de la primera meitat del segle XVI a Santa Eulàlia Sacosta tan sols indiquen la presència d'un altar, *decenter ornatu*, dedicat a Santa Llúcia, i la visita de l'any 1560 afegeix la presència d'un altre altar, aquest dedicat a Sant Joan. No només això, sinó que al llibre de visites pastorals conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona hi trobem indexades les visites de Santa Eulàlia Sacosta fins a l'any 1689. Per tant, no ens podem aproximar als fets ocorreguts a començament del segle XIX a partir d'aquestes visites. Tanmateix, cal tenir en compte que els llibres notariais potser podrien revelar quelcom interessant.

El cas de les visites pastorals de Campdorà no és gaire diferent: les referències són especialment escasses: només existeixen tres visites durant tot el segle XVI i una al segle XVII, d'altres *a posteriori*, les quals obren noves incògnites. En primer lloc, la visita de l'any 1560 indica la presència a Campdorà d'un altar major i d'un altar dedicat a Sant Abdó i Senen. Nou anys més tard, el 1569, se'ns diu: «Altare beate marie novum non consecratum sine ornamentis». En aquesta visita es menciona també l'altar major, l'altar dedicat a Sant Abdó i Senen i l'estat de la campana. Pel que fa al nou altar dedicat a Maria, no sabem si és el primer altar que es dedica a la santa o si, en canvi, l'advocació ja hi era però se li ha fet un altar amb un retaule nou. El fet és que no es consagra per falta d'ornamentació. Podríem pensar que això es deu al fet que el retaule de l'altar encara no devia estar policromat, un fet comú a l'època que respon al moderat poder econòmic de les petites esglésies, sobretot a l'hora de sufragar la part final del retaule: la dauradura i la policromia. Seguint aquesta línia no podem perdre de vista el recorregut de Gabriel Rovira, pintor de Girona. Rovira ja era un mestre independitzat i amb plena capacitat de contractació l'any 1572 i, en aquest mateix any, contracta el daurat i la policromia del retaule major de Sant Jaume de Campdorà. Durant aquest període, entre el 1569 i el 1572, observem una església que, tot i ser sufragània de Santa Eulàlia Sacosta, busca renovar-se i embellir-se amb un nou altar dedicat a Maria i amb la contractació de la policromia i el daurat del retaule major. Malauradament, no trobem més visites pastorals dins aquest mateix segle i a les posteriors no se n'indica res. Sigui com sigui, la presència d'un altar l'any 1569 dedicat a la Verge ens podria fer pensar que es tracta, en efecte, del retaule que aquí tractem, tot i que no ho podem assegurar amb fermesa. Això, sumat a l'absència d'una imatge a la fornícula central que ens ajudi a endevinar l'advocació del retaule, ens manté les incògnites. No seria difícil imaginar, però, que el retaule estigués dedicat al culte de la Pietat. Maria Rosa Ferrer ja va apuntar en aquesta direcció l'any 1994 basant-se en un testimonial del 7 de setembre de 1679 a favor de les administradores del ciri de la Pietat de Campdorà (Lletres 1586-1819. f. 186). De fet, un culte a la Pietat explicaria la reiterada presència de la Verge en les diferents escenes representades. Tanmateix, cal tenir en compte que el culte a la Pietat s'estén, sobretot, a partir del Concili de Trento, on es produeix una eclosió de la devoció i dels llibres marians en els quals es destaca precisament el caràcter pietós de la Verge. Per tant, ens trobaríem davant un retaule d'aquest gènere molt primerenc.

Sigui com sigui, l'observació que fem del retaule exposat només ens permet establir-hi un diàleg a mitges a causa, principalment, de la restauració parcial de l'any 1994 per culpa del mal estat en què va quedar després de l'accident. D'entrada, el programa iconogràfic s'enriquiria amb l'addició de l'escena del calvari mentre que la monumentalitat de l'obra s'accentuaria amb la incorporació de les columnes estriades, el cap de serafí, els ornaments florals i els emmarcaments dels quatre plafons, alguns dels quals ens presenten personatges que formaven part de l'escena i que, d'aquesta manera, desapareixen del context narratiu en què van ser pensats. A tall de conclusió, l'artista aconsegueix realitzar una obra notablement reeixida i digna d'una mirada atenta tant pel material petri amb què treballa com per les fonts en què s'inspira. Tot i no haver adquirit una gran tècnica escultòrica, aconsegueix perfectament el sentit principal d'un retaule: la seva funció simbòlica, educativa i representativa. Després del Concili de Trento, la imatge es va convertir en una forma d'exemple de comportament ètic, d'instrucció i de suggestió que havia de portar els fidels a la pietat i l'exaltació. En definitiva, la imatge havia de ser, per damunt de tot, decorosa. L'escultor de Campdorà assoleix l'adequació, la decència i la netedat amb què l'Església volia veure les imatges: concisió en les escenes i la narració, i una gran capacitat de suggestió.